

Суворов болн хальмгуд

1780 жилин хавр алдршгсн нертэ орс полководец А. В. Суворов Аадрхн балгьснд ирэд. Черепаха гидг селанā бөр бāасн адлахудан бāаршлв. Тер цагт йовсн улсын үгār болхла. Суворов селāгьār, садар йовдж үүдврāн гаргьдг бāадж. Тиигād йовларн бичкдūd харгьхла белг өгдг бāадж. Тиигхдāн Суворов тер селанā шидрār бāасн хальмгудла харгьдг бāадж. Тер цагин зāнъг өдгā цаг кūrтл йовлда. Зāаснъ нойнасн, сāачūdасн даджрулсн. дālүлсн хальмг харслт хāадж ирхлāн, Суворов икār сананъ зовдж сонъсдг бāадж.

Тер цагт нойн, байн улсин үзүлдг зовлнъгас гетлхār седхлārн, нанъ аргъ уга болад, харчуд—хальмгуд кирс зүүдг бāадж, тиигхлāн даджрлгьнас. нөкд болдж гаргьдг бāадж. Болв, тер бийнъ чигн зовлнъ олн бāадж. Тиигхд эн туск төрār 1748 джилд гарсн Арāсāн Сенатин шиидвр бāадж, тер шиидврт иигдж бāанā:—Кемр хальмг күн кирс зүүнāв гигьād ирхлā, хальмг нутгудар хулха кесн угагьинь, кū алсн угагьинь, нанъ чигн хорта шūtā юм гаргьсн угагьинь дорагьур меддж авх кергтā. Тим йовдл эс гаргьсн болхла хālāгьād, теднд кирс зүүлгьād Сарпуль балгьсн шин бāрсн шивād авч өч бāаршүлх кергтā. Нутгтан өр кечкād, өрнāсн зулад орс балгьснд ирād, кирс зүүнāв тисн хальмгудиг, бринь өгч болм өлг-эдтā, малга болхла—хулдад бринь өгүлād, кирс зүүлгьād бас Сарпуль балгьс оруудж бāаршүлх кергтā. Кемр хулдад, бринь өгдг юмн уга болхла, тимсинь кирс зүүлгьд уга, хārү алвтинь эздүдтнв бāрдж өгч кергтā).

Аадрхнā губернā канцелярин архи- вд 1780 жилин нег сонън үул бāадж. тер үүлд нег хальмг кū гер-бүлтāгьинь алдр иврл—поручик, кавалер Суворовд медрлднъ ордж мөнъкн бāатхā гидж өгсн төр йовдж. Эн үүл алдр полководец Суворов тиигхд хальмг түрү-зүдү улс ягьдж хālādж йовснā темдг, бāадл үзүлдж медүлнā.

1780 жилин март сард, Черепаха гидг селанā шидрār бāадг хальмгудас, Цойджин гидг хальмг генерал Суворовин харслтд ордж бāах зөвшāl өгтн гидж Якобин гидг А а д р х н ā гуврт э р л г ь о р у л д ж өгч. Генерал Суворов тер хальмгин кесн өр бийдāн авч, даах зөв өглā, Цойджиниг гер-бүлтāгьинь Суворовин харслтд өгч болх гидж Аадрхнā гувр Якоби хārү өгв. Цойджинд кирс зүүлгьāснā хōон, Аадрхнā гуврин канцелярия түнд Ставрополь балгьснд бāах билет—цаасн темдг хальмг экспедицār дамджулдж өгч.

Тернъ багъ болад, улм сана авад. Цойджин хойрдад Аадрхнā гуврт эрлгь оруудж, иипцж сурна.—«Көгшрсн учрар, ямаран чигн үүлдвр күцāдж гесāн теджāдж чадш уга деерāн, гер-бүлсāн чигн кōдлмш кедж асрдг аргъ уга. Эркч эн генерал Суворовин медрлд намаг гер-бүлтāгьим оньдиндāн унъг-джитхтāгьāн бāах зөвшл сурджанав»—гидж Аадрхнā гувр Якоби Цойджин тер эрлгь авад, Аадрхн шидр бōрхн бāадг Хошуда Тюмень нойнд бичг тāvдж. «Тана алвтин Цойджин гидг күн гер-бүлтāгьāн генерал Суворовин медрлд ордж, мөнъжинд бāахд дурта, тана алвтд бāахдāн дурта биш. өгчкх-

лā сāн болх билā, танд үлддж. б-гунд лас даву юм үзүлшго, олз танд орулшго»—гив. Гувр Якоби тер бичгāн Тюмнā нойнд Камьшинск балгьснā пристав Воронинур илгādж, келсн болджана—та одад, би деерāсн чигн Тюменā нойнас, өгтн гидж, сүвли суртн. Эн даалгьвр та күцāхлārн, нанд ик нөкд болхмт, Александр Васильевич тер хальмгуд авхдан дурта бāанā гив. Гувр тиигдж сура бāатл, Тюмнā нойнд Цойджиниг Суворовд өгшв гидж келхāсн хату болв, дакад болхла, Суворов тер түрдж йовсн кōгшн хальмгин Цойджина кесн бринь даах болдж зөвāн өгсн бāадж.

Эн сонън йовдлар шиндлхлā, генерал Суворов Черепаха селанā шидрār бāадг хальмгудла тасрхан уга харгьдж, алвтиннъ нойн, байнас даджрулдж, түрү-зүдү үздж йовсн уга-яду хальмг улст сананъ зовдж, нөкд тусан күргдг бāадж, Аадрхнā бōр генерал Суворов хара биш джил бāаршдж бāасн. Тиигхдāн Суворов тер шидрār нү-үдг хальмгуд үздж, ягьдж кедгж бāахинь хālādж меддж йовдж. Омнь дā-āлддж йовад, Суворов хальмгуд ямаран сāн дāачринь бас үздж йовсн юмн. 1784 джил январь сард Аадрхнā амнас алдршгсн генерал Суворов кесг полк церг толгьалдж Кавказ нутг орв.

Хальмгуд заагт йовсан хōонъ сандж, байрта кевār бōр улстан ол дакдж келсн болдг, — кесгāс нааран Аадрхнд бāасн дүнъгā сāанār цаг үшнāгьād уга.